

Předmluva

Svazek studií k historii československé sociologie, který tvoří obsah tohoto čísla Sociologického časopisu, je věnován padesátému výročí vzniku samostatného československého státu. Cíl, který jsme měli na mysli, však není jen v připomenutí tohoto významného jubilea. Práli jsme si podat první náčrt pozdějšího syntetického obrazu celkového vývoje dějin československého sociologického myšlení, které v minulosti plodně ovlivnilo evropskou sociologii a které nyní poznovu sbírá své síly k sebevyjádření v nové historické situaci.

Úkolu pracovat na dílčích tématech i celkové syntéze dějin československé sociologie se před třemi roky ujal nevelký kolektiv soustředěný kolem katedry sociologie na Universitě J. Ev. Purkyně v Brně. Na dvou sympoziích (o tzv. Brněnské sociologické škole — v roce 1966, a o koncepci dějin československé sociologie — v roce 1967) došlo pak k široké výměně názorů jak o problémech koncepce a metody zpracování, tak i o některých speciálních otázkách, které s novým pohledem na vývoj našeho staršího i novějšího vývoje sociologického myšlení souvisejí. Při této příležitosti nelze nevzpomenout, že původnímu pracovnímu kolektivu se dostalo účinné podpory také tím, že k diskutovaným problémům přispěli a přispívají svými zkušenostmi i znalostmi takoví významní představitelé starší generace sociologů a filosofů, jako jsou J. L. Fischer, J. Král, L. Svoboda, M. Trapl, K. Galla, J. Obrdlíková a řada dalších.

Po dlouhodobém přerušení vývoje naší sociologie v období nadvlády dogmatismu nad vědou jsou nyní na pořadu nejenom otázky rozvoje sociologických výzkumů a rozvoje teorie, ale také otázky koncepce jejich historie. To znamená — jak se domníváme — kriticky zhodnotit naše dřívější sociologické tradice, najít kontinuitu progresivních prvků minulosti s proudem naší sociologické přítomnosti a poznat specifický přínos i charakter československé

sociologie jakožto součásti světové sociologické vědy. Prvním krokem však musí být znovuoobjevení autentické tváře hlavních postav klasického období naší sociologie. O to se monotematické číslo našeho časopisu pokouší. Seřadili jsme studie jednotlivých autorů tak, že od přehledných širších pohledů přecházíme k obecně teoretickým úvahám, pak ke studiím, které se týkají speciálních sociologických teorií, a nakonec k pracím o historii sociologického výzkumu u nás. Úvodní Bláhova studie je částí širší práce, připravované pro Sborník „Slovanská sociologie“ v roce 1948, a protože zasazuje sociologické myšlení do širšího celku vývoje naší národní kultury, má význam nejen výlučně historický, ale i metodologický.

Soustředili jsme dosti pozornosti na osvětlení postavy I. A. Bláhy jako přední postavy naší dřívější sociologie z důvodů nikoliv nahodilých. Máme za to, že Bláhův metodologický objektivismus, který se vzpíral redukcionismu a neoprávněným analogiím všeho druhu, i Bláhovo úsilí o spojení teorie s empirickou analýzou jsou velmi blízké základním pozicím naší sociologie soudobé. Bláhova strukturálně funkcionální koncepce sociologické teorie je zejména svou kategorií sociální situace — jak se domníváme — zvláště pozoruhodná a podnětná právě z hlediska tvořící se sociologie marxistické, neboť se pokouší o organické spojení strukturálního determinismu i kauzality, o spojení mezi funkčním udržováním struktur i jejich stálou přeměnou.

Uvědomujeme si ovšem, že kritického zhodnocení by si zasloužily i další čelné postavy našeho sociologického myšlení, zejména originální myslitel a mistr klasifikace E. Chalupný, sociografický analytik A. Štefánek, i J. L. Fischer, který ovšem má tu výhodu, že své velké dílo může ještě interpretovat sám.

Historikové sociologie přechasto podléhají optickému klamu, který pod jménem ná-

rodní tradice někdy zvětšuje význam regionálního a národního proti světovému. U nás jsme v posledních letech z obavy, abychom nepodlehli této deformaci, byli ochotni význam našich dřívějších sociologických tradic pro dnešek spíše zmenšo-

vat. Přáli bychom si, aby tento svazek podnítil hlubší zájem o objektivní poznání skutečného významu naší sociologické minulosti pro dnešek, a tím aby také urychlil a zabezpečil zrání naší sociologické přítomnosti.

Josef Solař,

vedoucí katedry sociologie filosofické
fakulty UJEP, Brno

Česká sociologie

Obecná sociální a kulturní situace

V české národní společnosti by měl zajímavý studijní předmět ten, kdo by chtěl in concreto studovat, jak určitý společenský organismus nepříznivými zásahy dějinných událostí byl ve svém sociálním vývoji zastaven, jak po období, kdy se rodila pokročilá individua všeho druhu ve společenském prostředí živěném kypěním spodních sil a projevujícím se — jednak pod tlakem těchto niterných energií, jednak pod členitou soustavou vlivů přicházejících zvenčí z jiných mimonárodních oblastí — neobyčejně průbojnou životností, přišla doba obecného poklesu a ochabnutí, kdy politickými katastrofami a politickým útlakem ucpána byla všechna zřídla společenské životnosti, kdy takřka násilně byly vyřaty jednotlivé orgány národního organismu, anebo alespoň donuceny ve svém fungování jen k ubohému živoření — vrstva městská, vrstva rolnická, vrstva inteligence; ten, kdo by chtěl dále studovat, jak tento organismus v době takřka úplného umorění vši své činnosti sbírá síly k novému svému omlazení, k docelení svých orgánů, k novému rozvoji svých činností a k rozmnožení jich činnostmi novými, tak jak to odpovídalo změněnému již světodějnému prostředí, na jehož vlivy bylo nutno účinně reagovat. Století XIV. a XV. a i století předchozí jsou dobou, kdy se i v ohledu hospodářském a politickém i duchovním a mravním sbírají síly k netušenému rozmachu. Století XVI., XVII. a XVIII., ani ne tak úpadkem a ochabnutím niterné životaschopnosti jako spíše vinou vnějšího útlaku politického a církevního, obsahují dlouhou a hroznou periodu odmlčení se národní samočinnosti ve všech oborech, odmlčení se, jež se zdálo hraničit se samotnou duchovní smrtí. Století XIX. představuje podivuhodné období, kdy ve změněném a pročištěném evropském ovzduší, pročištěném hlavně zásluhou prudkého průvanu myšlenek egalitářských a humanitních přicházejících z Francie,

obrozuje se české národní a kulturní vědomí, ožívají staré tradice politického vládnutí, osvětového usilování a mravního sebetvoření, jichž vědomí nikdy nevyhaslo docela. Vše, co přežilo z bývalého samostatného a soběstačného národního organismu přetěžkou dobu útlaku, uvědomuje si nyní horlivým úsilím nadšených buditelů svou sounáležitost jazykovou, svou organickou souvislost s dávnou slavnou minulostí. A jestliže první polovina XIX. století znamená probuzení národní duše a její národní uvědomování i její kulturní utvrzování skrze obrozený jazyk, jenž je nejen jedním z nejdůležitějších reaktivů národní osobitosti, ale i jedním z jejích nejzákladnějších faktorů, tedy rok 1848 říká, že jsme vstoupili již do stadia ožiti tradice politické a do stadia osvobození sociálního, do stadia docelování a sebeuvědomování jednotlivých orgánů našeho života skrze nejen už národně, ale i sociálně se uvědomující měšťanstvo, selský stav a dělnictvo. Myšlenka národní a kulturní se spojuje s myšlenkou sociální a neklid, kterým vřela Evropa od doby francouzské revoluce a který i u nás nalézal ohlas, měl svůj přízvuk nejen politický a národní, nýbrž i sociální. Byl to nepokoj vznikající z vědomí nespravedlivých společenských řádů a nesociálních podmínek hospodářského života. Zrušení roboty znamená, že v sociálně emancipačním úsilí přichází na řadu selský stav, a později dílo sociálního osvobození je dovršeno dějinným nástupem dělnictva, k němuž první náznaky objevují se již v r. 1848. To už bylo v době, kdy obrození sociální doplňuje se obrozením hospodářským, zvláště průmyslovým a obchodním, a kdy se už rychlými kroky spěje k osvobození politickému r. 1918.

Toho roku jsme znovu vstoupili mezi ostatní národy jako rovní mezi rovné a česká otázka se zásluhou Masarykovou a Benešovou stala součástí komplexu ostatních mezinárodních otázek, stala se otázkou světovou. To zároveň znamená poslední fázi našeho obrozovacího vývoje, na-

* Výňatek z článku, který měl být součástí chystaného symposia o slovanské sociologii v roce 1948.

še osvobození humanitní, osvobození naší národně lidské důstojnosti před fórem světovým. Rok 1948 pak znamená ustavení nového hospodářsko-sociálního řádu ve smyslu dovršení osvobození hospodářského a sociálního. Celý tento složitý proces národního vývoje v XIX. a XX. století je svědectvím toho, že národní společnost se uvnitř rozvětňuje, konsoliduje, hospodářsky, sociálně a kulturně konstituuje, že funguje činnostmi stále početnějšími a rozmanitějšími, že si vytváří svou svéráznou fyziognomii zevní, ale současně i fyziologii niternou, duchovní, v různých kulturních soustavách. Z potřeb praxe dělbou práce bohatě se rozčleňující, z potřeb jednotlivých docelených už a dospělých sociálních orgánů a z potřeb celkové niterné konsolidace vyrůstala nutnost nové politické orientace, která by všem těmto novým skutečností a potřebám dala výraz a učinila zadosť, a to jak sociální politikou směrem dovnitř, tak politickou expanzí směřující ke svobodě, která je právem všeho dospělého, směrem navenek (což se i uskutečnilo r. 1918). Ale běželo nejen o novou orientaci politickou, běželo i o nutnost nové orientace v národním myšlení vůbec, takové orientace, k jaké dospívá národní literatura, když vyrostla ze svého dětství, když se usiluje oprostit od vší fantastičnosti, mýtičnosti, romantičnosti a když v jasných a přesných pojmech vědeckých a v souborném filosofickém myšlení usiluje zachytit ono přerozmanité a přeobsaňlé činnostní skutečno, jež se nazývá národní život, jakož i ono skutečno, jež se nazývá světové a vesmírné prostředí národního života. Zachytit to vše v pojmech a ujasnit si tak zpětným způsobem svůj vztah k národně niternému dění i k vesmírnému celku. Dospět na tuto výši znamená dospět na vrchol duchovního dospění národa. Na tomto vrcholu dospění duchovního a sociálního rodí se v národě věda a filosofie. Jakmile se zrodily, je to důkazem, že se musely zrodit. Jejich zrození je výrazem neodolatelné a nepřekonatelné národní potřeby.

Národní život, to je složitý systém činností materiálních a duchovních. Každá z těch činností zpracovává určitým způsobem skutečno, ať už skutečno hmotné, ať organické, ať psychické, ať sociální na složitou soustavu kulturní materiální, duchovní a sociální. Svým způsobem to činí dělník a rolník, svým způsobem řemeslník,

obchodník a průmyslník, svým způsobem vědec, umělec, filosof, náboženský člověk, svým způsobem politik, úředník, voják. Něco se vždycky děje, nějaká činnost vždy probíhá, dějinný proud národního dění vždy nějakým způsobem a nějakým směrem proniká kupředu. Potřeba co nejintenzivnější životnostní směrnice národní žádá, aby tyto všechny činnosti nepřobíhaly jakkoli, nýbrž aby co nejúsporněji, co nejintenzivněji a co nejracionálněji byly zaměřeny na ni. Jinak řečeno, aby všechny byly racionalizovány a socializovány. Racionalizace a socializace všech sil, jejichž konstelace a svazek představuje v daném dějinném momentu národní život, to je záruka co největší intenzity národně životnostní směrnice. Uskutečňování této racionalizace a socializace, jinak řečeno stále dokonalejší zvládání vnější přírody, přírody v lidských jedincích i přírodních tendencích v sociálních svazcích, to znamená spění lidských dějin ke stále vyšším metám kulturním. Daří-li se toto dílo, je to především zásluha oněch činností, jež znamenají zduchovňování, zkulturnění procesů přírodních. Je to především zásluha vědy a filosofie s morálkou, svým způsobem i umění, a svým způsobem snad i náboženství, pokud dovede chápat svou sociální funkci. Věda a filosofické myšlení o vědu opřené přicházejí ve vývoji národa nejpozději. Neboť racionální funkce v individuu i ve společnosti dozrávají naposled. Ale v určitém momentu dějinného vývoje se dostává potřeba fungovat i těmito nejvyššími a nejneshadnějšími funkcemi. Této potřebě byl dán u nás výraz ve druhé polovině XIX. století.

Zvláštní situace filosofická

První čeští filosofové, nemohouce se opírat o dostatečnou filosofickou tradici domácí, hledali své vzory v Německu. Byla to zvláště idealistická filosofie Hegelova, jež nalezla v českých filosofech, jako byli Aug. Smetana, M. Klácel, I. J. Hanuš, J. E. Purkyně, J. Malý, své nadšené stoupence. Ale filosofie Hegelova byla příliš spekulativní a nemohla vyhovět naléhavým praktickým potřebám českého života. Upřílišeny Hegelův intelektualismus nemohl uspokojit lidské touhy usilující o harmonické řešení aktuálních otázek životních. Proto nastala v Čechách brzy reakce proti filosofickému idealismu Hegelova

vu, reakce, která měla i své důvody politické, neboť vláda i církve potlačovaly hegelianismus všemi prostředky. A tak od idealismu Hegelova přechází se k empirismu Hegelova odpůrce Herbarta. Filosofové jako J. Dastich a J. Durdik jsou věrnými žáky Herbartovými, a Durdik sám, přestože na něho měli vliv i Leibniz, Newton, Kant, může být pokládán za nejrozhodnějšího stoupence herbartismu v české filosofii. Ale ani empirismus Herbartův nedovedl se oprostit od metafyziky a redukování citové stránky duševního života na stránku rozumovou, a zdůrazňování metod matematické jakožto typické metody psychologické učinilo jeho filosofii příliš suchou a scholastickou. Filosofie se stala něčím mimo život, něčím, o čem se přednáší a diskutuje na universitě a v učených společnostech, ale co nemá nijakých intimních vztahů k praktickému životu. Tento nedostatek byl živě pocítován právě v Čechách, kde se vedl tak tuhý existenční boj, a kde nebylo možno dopřát si luxusu, aby některá z národních duchovních energií stála mimo tento boj. Snad tu působil i podstatný rys slovanské povahy, jemuž každý problém teoretický se záhy stává problémem praktickým. Spása přišla od západu, od Humea, Comtea a Spencera.

Byli to profesori obnovené české university, Kaizl a Masaryk, kteří k nám uvedli Comtea a Spencera. A zvláště Masaryk dal české filosofii bázi vědeckou a současně i hodnotu a význam něčeho, co je nezbytně potřebné pro život. Chce konstruovat filosofii, jež by uspokojila moderního člověka jak po stránce teoretické, tak po stránce praktické, a buduje ji přitom na základně přísně vědecké. Věří, že podobná filosofie by mohla vnést řád a harmonii do intelektuální a mravní anarchie současného individua i současné společnosti.

A v klínu tohoto západnický orientovaného českého myšlení zrodila se i česká vědecká sociologie, především zásluhou Masarykovou. Je ovšem spravedlivé poznamenat, že první české sociologické dílo vyšlo vlastně z okruhu myšlení herbartovského. Upozornili jsme výše, že české myšlení filosofické a s ním i české myšlení psychologické a pedagogické bylo pod silným vlivem herbartismu. Pod tímto vlivem vznikla též první česká systematická sociologie, dílo pozdějšího profesora peda-

gogiky na pražské universitě G. A. Lindnera (1828—1877) *Ideen zur Psychologie der Gesellschaft als Grundlage der Sozialwissenschaft* (1871).

Sledujeme-li ideový rodokmen Hegel, Herbart, Lindner, vidíme, jak tato linie, která znamená pokračující zvědečtování sociologie i pojmu společnosti, končí Lindnerem jako vědeckým zástupcem této školy. Lindnerovy Ideen vyšly ještě před hlavními spisy Spencerovými a Tardeovými a před rozkvětem organicistické a psychologické školy sociologické ve Francii, Americe a Německu. Tato okolnost, že Lindner vyšel od Herbarta a od jeho žáka Lazaruse, způsobila, že první česká systematická sociologie je orientována psychologicky.

Sociologie Lindnerova byla ovšem ještě příliš spekulativní. Opravdové zvědečnění české sociologie bylo uskutečněno teprve zásluhou T. G. Masaryka (1850—1937). Jeho jméno znamená úplný odvrát od herbartismu a příklon k pozitivistické a realističtější sociologii Západu, a to nejen pokud běží o Masaryka samého, nýbrž i pokud běží o další zpracovatele české vědecké sociologie.

— — —

Dříve ještě než podám podrobnější analýzu sociologické práce jednotlivých představitelů české sociologie, chtěl bych aspoň stručně zachytit obecnou sociální situaci, z jejichž potřeb sociologická práce rostla a jež podněcovala k sociologickému řešení jednotlivých konkrétních problémů.

V období před 1. světovou válkou nebyl zájem o sociologii jen ryze teoretický, nýbrž byl ve značné míře živěn i tím, že se od studia sociologie očekávaly některé důležité důsledky povahy praktické, zvláště politické, eugenické a etnické, jakož i etické, jak to snad žádala národní povaha česká, ale jistě asi i některé zvláštní okolnosti a nutnosti boje o život české národní společnosti. V národě ne příliš početném, nadto předtím dlouho nesvobodném a utlačovaném i ohrožovaném v existenci, veškerá energie národní, a tudíž i věda, byla vázána dát se do služeb nejvyšší národní důležitosti: sebezáchově. Nelze dobře rozhodnout, zda tato zaměřenost teorie k praxi byla určena spíše národní povahou českou a snad i slovanskou, pro niž každý problém teoretický se záhy přetváří v praktický (pěkně to charakterizoval

H. Sienkiewicz tuším v *Rodině Polanieckich*, když porovnává národní povahu německou s národní povahou slovanskou napsal: „Jestliže napadne Němce světobol, sedne a napíše tlustou knihu o pesimismu, Slovan vezme zbraň a zastřelí se“), či zda tu působily spíše nutnosti sebezáchovné, či konečně zda to spíše bylo podmíněno vývojovým stadiem národního ducha: neboť věda a vědecká filosofie, jinak řečeno autonomní, kritický rozum — tedy ne už rozum teologický, jehož pramenem poznání je zjevení, ani rozum spekulativní, který vytváří své poznátkové celky vycházející od pojmu, nikoli od faktů zkušenosti, nýbrž rozum vědecký — je nejvyšším a posledním stupněm v rozvoji národního ducha. Možná, že spolupůsobily všechny tyto okolnosti, dávající českému snažení vědeckému v oblasti sociologie jeho charakteristický ráz.

Problémy

Když po první světové válce začal národ organizovat svůj vlastní sociální život, vynořily se mnohé problémy aplikované sociologie v celé jejich šíři i hloubce, i s celou jejich naléhavostí. Jestliže již před válkou se jevil živý teoretický zájem o sociální otázky, tedy válka a poválečný život nutil tyto otázky nejen teoreticky řešit, nýbrž i prakticky žít. Neboť národní samostatnost neznamena nic jiného než žít na základě promyšleného a odpovědného rozhodování, a to v rámci vyšších sociálních a mravních závazností, a život není nic jiného než stálé tvoření, produkování, organizování. A jako ve všech ostatních oblastech praktické činnosti, nic jiného nezaručuje úspěšnost a účinnost produkování a organizování než věda.

Je tudíž pochopitelné, že se zájem o sociologii nejen podstatně šířil, ale i specializoval. Jestliže český národ, jemuž osvobozením přibyl nový rozměr, rozměr světovosti, své znovu dobyté místo v mezinárodním společenství měl důstojným způsobem obhájit a udržet, bylo prvním příkazem český problém správně zhodnotit a zařadit jej organicky do rámce problémů evropských a světových vůbec. Masaryk se již dlouho před válkou pokoušel řešit tento problém pro svůj národ knihou *Česká otázka* (1895), po válce pak se snažil svým spisem *Nová Evropa* (1920) zapojit jej nerozlučně do souvislosti s ostat-

ními otázkami evropskými a začlenit existenci problém českého národa a státu do celé problematiky ostatních národů a států evropských. Český problém má také svou niternou stránku. Své postavení v mezinárodním společenství může národ obhájit jen racionálním soustředěním všech vnitřních sil a duchem expanzivnosti, opírajícím se o tuto koncentraci. Neběží tu ovšem o nějakou expanzivnost ve vojenském slova smyslu, nýbrž o expanzivnost ve formě vypětí všech duchovních a mravních sil. K tomu je třeba, aby na tento cíl byly zaměřeny všechny niterné síly a aby uvnitř národa byl ustaven určitý zájmový konsensus. Odtud význam vnitřní harmonizace a pacifikace, odtud význam snah uskutečnit uvnitř státu co možná největší stejnorodost, což bylo důležité zvláště proto, že tento stát byl obýván různými národnostmi, jež se nalézaly na různých stupních vývoje hospodářského, politického, sociálního i kulturního. Neboť tam, kde jsou velké rozdíly v hospodářské úrovni, ve výměře politických práv i ve výši vzdělání, setkává se proces vyrovnávání i proces vládnutí se značnými nesnázemi.

Znárodnění půdy, pozemková reforma, socializace, demokratizace volebních práv, plánovitá a intenzivní lidovýchovná činnost, to jsou, chápáno z praktického stanoviska, prostředky, jimiž se směřuje k dosažení určité vnitřní hospodářské, politické, sociální a kulturní homogennosti.

Všechny tyto nové formy a všechno toto nové formování národního a sociálního života si žádá nové ideové orientace ve smyslu jasných a přesných vědeckých pojmů. Tuto úlohu měla plnit díla obecné sociologie (Masaryk, Chalupný, Král, Bláha, Štefánek, J. L. Fischer aj.), neboť má-li se společnost úspěšně organizovat, tedy nezbytným, i když ne jediným, předpokladem je znát společnost, znát její povahu, její základní podmíněnosti, její souvislosti a zákonitosti.

Poněvadž se dále národní život s novou situací politickou a právní podstatně změnil, dospělo se k poznání, že se už nevystačí s idejemi a pojmy, do nichž jsme se snažili zachytit svůj méně složitý život dřívejší, a že je tudíž nutno naplnit je novým obsahem odpovídajícím novým, pozmeněným a složitějším skutečností. A tak se podniká velká revize obsahů národního myšlení, velká revize pojmů, a za-

živého zájmu veřejnosti se ujasňuje a třetí pojem patriotismu, pokrokovosti, demokracie, státnosti, vůdcovství, zvláště pak pojem národnosti, o jehož vědecké vypracování se už předtím zasloužili zvláště Jungmann, Havlíček, Tyrš — ti ovšem spíše s důrazem na vnější znaky, ale u Masaryka, Krejčího, Chalupného aj. je tu už poznání, že národnost je výslednicí i faktorů vnitřních, psychických, i faktorů vnějších, sociálních. V řadě přednášek a publikací pražské Filosofické Jednoty (V. Dvorský, J. Matiegka, E. Rádl, J. Kallab, F. Žilka, K. Hoch, A. Štefánek), byly znaky národnosti podrobeny objektivní analýze, aby takto vzbuzený vědecký zájem o problém národnosti přispěl k řešení problému české národnosti, jejich konstitutivních vnitřních i vnějších podmínek, a aby správně mohla být živena otázka, která kulturní orientace nejlépe odpovídá české národní povaze. O této otázce se rozvinula velmi plodná diskuse (Jiří Mahen *Knižka o českém charakteru*, Peroutka *Jací jsme*, E. Rádl *O smyslu českých dějin*, O. Vočadlo *V zajetí babylonském*, F. V. Krejčí *Čeství a evropanství, České vzdělání*, V. Mathesius *Kulturní aktivismus*, V. Vohryzek *Kniha životní moudrosti*, E. Chalupný *Jihočeská národní povaha*, J. L. Fischer *Glosy k české otázce*, I. A. Bláha *O české národní povaze*). Ale brzy potom byl Rádlovou zásluhou [po uveřejnění jeho spisů *Válka Čechů s Němci* (1928) a *Národnost jako vědecký problém* (1929) a po formulaci jeho známé teorie, že národnost je věci svobodné volby] problém národnosti znovu učiněn předmětem veřejné diskuse, a otázka, která žádá nejprve psychologicko-sociologické zkoumání a potom teprve filosofické završení, byla filosofující metodou Rádlovou poněkud zúžena, tj. byla jednostranně zdůrazňována pouze jedna subjektivní komponenta, a k tomu ještě komponenta iracionální (vůle). Ale přesto, když k tomu připočteme i zisk dřívějších diskusí, byla tato otázka v celku objasněna z nových stránek. J. Korčák věnoval svou pozornost některým částečným problémům této otázky svými pracemi *Příspěvek k teorii národnosti*, *Etnický vývoj československého Potisi*, později i *Etnický profil našeho národa*; zvláště ve studii *Etnický vývoj československého Potisi* řešil zajímavou otázku akulturace dvou kmenů, jak ji řešil už předtím J. Hůsek ve své knize *Národopisná hranice*

mezi Slováky a Karpatorusy a ve své práci *Hranice mezi zemí moravskoslezskou a Slovenskem*. Dodáme-li, že i otázka amalgamace mezi Čechy a Slováky byla předmětem vážného vědeckého zkoumání (Pražák, Chaloupecký, Trávníček, Štefánek aj.) a že J. Auerhan věnoval pozornost sociologickému studiu hraničářů a vlivu nového prostředí na národní zlomky usídlené v cizině, a že J. Kohn se obíral sociologicky studiem česko-židovství, vidíme, že problém národnosti živě zajímal z pochopitelných důvodů i českou vědu i širší českou veřejnost. Jakýmsi vyvrcholením tohoto studijního zájmu byl *Chalupného spis Národní filosofie československá*, kde problém je řešen v celé jeho šíři, i když Chalupný, aby dospěl k postizení národní povahy, učinil svým východiskem pouze jeden vnější znak (ovšem reprezentativní), totiž jazyk.

Ale nejen národ jako celek, nýbrž i jeho jednotlivé složky a funkce jsou podrobovány sociologickému zkoumání. Je zkoumána rodina, metoda jejího studia, její sociologická povaha, její různé podmíněnosti, její přítomná situace a krize i její primitivní formy (Machotka, Vašek, Bláha, Voráček), studuje se metodicky a systematicky populační problém (po J. Gruberovi a J. Kolouškově přicházejí A. Boháč, C. Horáček, D. Krejčí, J. Korčák, J. Auerhan, B. Sekla, V. Srb, J. Chura, V. Sekera, V. Slaminka aj.), jsou studovány jednotlivé typy sociální — tak sociální profil dělníka (Bláha, Mertl, Hanáček), sedláka (Bláha, Chalupný, Holeček, Hodža, Štefánek, Mertl, Hertl, M. Hájek, Ullrich, Paleček, Čep, Matula, Smetánka, Pohl, Ráliš, Galla, M. Moudrý), lidu (Bláha), dětí (Bláha) a společenské třídy (Galla). Jednotlivým problémům hospodářského života se dostává sociologického objasnění (Málwald) — tak zvláště otázky sociálního pojištění (Potužil), družstevnictví (Knížek, Čep), nezaměstnanosti (Sociální ústav Československé republiky, Štern, Nečasová-Poublová, B. Zwicker, Mertl); vzniká snaha zdůvodnit a řešit vědeckým způsobem problém socializace (Fleischner, Macek, Kunte), budují se vědecké základy filosofie práce (Fleischner, Špaček, Kučera, Modráček, Ullrich, Zwicker, zvláště pak Chalupný); kladou se sociologické základy teoretické politiky (Masaryk, Beneš, Chalupný, Kallab, Weyr, Bláha, Z. Peška, J. L. Fischer, Uhlíř, Mertl, Stocký, Sedmík,

Obrdlík). objasňují se jednotlivé problémy politického dění z hlediska sociologického, zvláště problém politických stran (Masaryk, Beneš, J. L. Fischer), problém socialismu (Masaryk, Beneš, Modráček, Macek, L. Svoboda, R. Foustka, E. Svoboda, Hrubý—Vlk aj.), problém zahraniční politiky (Beneš), parlamentarismu (Mertl), problém demokracie (Masaryk, Beneš, J. L. Fischer, Weyr, Kallab aj.), války a míru (Beneš), revoluce (Obrdlík, Ullrich) a i sám český stát se stává předmětem sociologické analýzy (Chalupný). Je zkoumána funkce techniky v moderním sociálním životě (Fleischner, Šmejkal, List, Kroha), funkce práva (Chalupný, Fajfr, E. Svoboda, Koblížek, Kraus), funkce morálky (Chalupný, Krejčí, Bláha, Uhlíř, Machotka aj.), náboženství, podobně i umění (Šalda, Mukařovský, M. Novák, Václavek, Götz, Teige, Kroha, L. Svoboda aj.), výchovy (Bláha, Chlup, Šima, Velínský), věnuje se pozornost sociologickému studiu žurnalistu (Butter, Bláha, Machotka), podobně i sociologickému řešení problému regionalismu (Chalupný, Fischer, Bláha aj.) a jednotlivým patologickým jevům společenského dění, zvláště problému zločinnosti (Chalupný, Procházka, Lány, Ráliš). K tomu sluší dodat, že se k teoretickému zájmu o chorobné jevy společenského života druží i snahy pomocné a nápravné, jež jsou věnovány slabým v lidské společnosti (Foustka, Kallab, Krejčí, Tůma) a sociální otázce vůbec (Masaryk).

Konečně zasluhuje zmínky, že organizace sociálních pracovníků ve svém časopise Sociální pracovníce (V. Vostřebalová, L. Fischerová, V. Treybalová, Jurnečková-Vorlová) usiluje sociální práci vybudovat na sociologických základech (Bláha, Machotka, B. Zwicker aj.). Přitom pak je obecná sociologie soustavně zpracovávána (Masaryk, Chalupný, Král, Foustka, Bláha, Uhlíř, Modráček, F. Fajfr, V. K. Škrach, Osuský, Machotka, Ullrich, Galla, Voráček, Fryček), jednotliví představitelé jsou analyzováni z hlediska sociologického i filosofického, tak zvláště Lindner, Masaryk, Beneš, Modráček, Král, Chalupný, Štěfánek, Bláha, Trakal aj. (Nejedlý, Král, Kozák, Hromádka, Štěfánek, Fajfr, J. L. Fischer, Bláha, Trapl, Obrdlíková aj.) a pečují se o propagaci znalostí o české sociologii i za hranicemi (Bláha, Chalupný, V. K. Škrach, Mertl, Machotka, Obrdlík aj.).

A ještě o jedné důležité otázce nutno se zmínit, ač vlastně náleží do oblasti sociologie aplikované a do oblasti sociální filosofie. Je to otázka sociálního pokroku. Jestliže pokrokem rozumíme subjektivní zmocnění se výtěžku objektivního vědeckého poznání a zužitkování ho ve smyslu určitého ideálu etického k cíli zdokonalení a zlepšení stejně tak individuálního jako sociálního, tedy otázka pokroku v demokracii je vlastně jedním z jejích nejnaléhavějších problémů.

Otázka sociálního pokroku v demokracii je úzce svázána s otázkou vůdcovství. Vůdce je ten, kdo zná dobře cestu a je mu se důvěřivě svěřujeme, spolehnáme, že nás dobře dovede k žádoucímu cíli. Vůdce v národním životě je ten, kdo na základě pečlivé analýzy konstelace sil, jež fungují v přítomnosti a tvoří proud národního života, dovede anticipovat vývojovou směrnicí a s určitou pravděpodobností předvídat příští vývojové stadium národního společenství. Neboť národní život, to je složitý sled příčin a účinků. Vidět do zákonitosti tohoto sledu a na podkladě tohoto poznání předvídat národní zítřek, jenž leží na směrnicí spějící od dneška do budoucnosti, to je úkol vůdcův. Aby dovedl stavět svou činnost do sledu této zákonitosti a usiloval o lepší zítřek ve smyslu určitého sociálního a mravního ideálu. Neboť dějiny jsou tvořeny lidmi a běží o to, aby byly tvořeny ne tím živočišným a instinktivním v lidech, nýbrž tím racionálním a morálním v lidech, tím věčným v lidech. To je problém vůdcův. Patrně, že to je problém nejen vědecký, ale i umělecký, etický a filosofický. Analyzovat vědecky přítomnou skutečnost, anticipovat za pomoci tvůrčí umělecké fantazie, stále kontrolované kritickým rozumem, příští vývojové stadium, rozhybat to věčné v lidech, aby s jeho pomocí tvořili dějiny ve smyslu sociálního a mravního ideálu, to vše znamená, že vůdce musí být nejen vůdcem a umělcem, ale i silnou etikou osobností. Neboť množství se nepohne snadno vědeckou pravdou, ale pohne se, když běží o mravní zásadu, dá se strhnout mravním patosem. Vůdce musí mít i určitý rys řekl bych obchodnický, průmyslnický, kalkulační, totiž dovést přesně zvážít, odměřit a počítat všechny okolnosti, dát všude správná znaménka, aby dějinný příklad dobře vyšel. A musí být i vojákem, bojovníkem. Neboť vůdce sám netvoří ději-

ny. Dějiny jsou tvořeny vůdcem a lidem. Vůdce musí svou sugestivní mocí umět probudit množství z jeho hypnotizovanosti, strhnout je, aby realizováno bylo, co realizováno být má. Masaryk ve své *Světové revoluci* podal takřka školsky názorný příklad, kdo je vůdce a jaký má být vůdce. A čím se liší vůdce od demagoga. Neboť jestliže demagog jde za cílem egoistickým a utilitárním, nebo za nějakou romantickou utopií či smělou fikcí, tedy vůdce jde ve sledu příčin a účinků národního vývoje a získává množství tak, aby krok do národní budoucnosti se stal nikoli ve smyslu fantastických konstrukcí, nýbrž ve smyslu předvídání podle zákonů dějinné příčinnosti. Problém tento ve skutečnosti velmi složitý a zde naznačený jen v hrubých rysech, problém vůdcovství v demokracii, byl v dobách poválečných v českém tisku předmětem obšírných a živých diskusí. Věda i orgány veřejného mínění (tisk a časopisy) pracovaly tu vzájemně se podírající a doplňující.

Čím více se pronikalo za pomoci vědeckých metod do různých úseků sociálního dění, čím více se společenský problém jevil v celé své rozsáhlé složitosti, tím zjevnějším se stávalo, že je-li společnost psychickým organismem, psychickou organizací, tato psychičnost je úzce vázána na svou organickou podstatu, která musí být též jako jedna z podmínek národního života zkoumána, a že proto nesmí být zanedbáváno studium biologického kapitálu, národního zdraví. Proto Eugenická společnost v Praze v dohodě a spolupráci s 1. sekci Masarykovy akademie práce, dále Antropologický ústav při Karlově universitě, Pedagogický ústav města Prahy, rovněž i Antropologický ústav Masarykovy university vzaly si za úkol prozkoumání morfologických i fyziologických vlastností jedinců náležejících různým společenským vrstvám české národní společnosti a vybudování obecných teoretických základů, nutných pro toto konkrétní studium. Sem náleží práce prof. Matiegky a jeho žáků, prof. V. Růžičky, prof. S. Růžičky, doc. A. Brožka, prof. V. Suka, doc. J. Kríženeckého aj. Tím se sociologickému studiu, jež si je vědomo, že jev sociální vzniká sice v sociální situaci, ale též za určité konstelace podmínek hmotných (geografických, organických) a individuálně psychických, dostalo vydatné podpory.

Rozmach sociologie jako samostatné vědy o jsoucnu sui generis (zcela osobité povahy) vedl v době poválečné k určitým potěšujícím výsledkům. Neboť v této době, proniknuté dravým pragmatickým duchem, bylo přirozené, že se položila otázka po praktické významnosti určitých čístečných teorií. Zdůrazňovat potřebu vzdělání sociologického jen argumenty sociologickými, to by bylo málo. Neboť těch, kteří budou přistupovat ke studiu sociologie z touhy znát pravdu jen kvůli pravdě, pěstovat sociologii jen z důvodů vědeckých, bude vždy počet jen omezený. Ale s potěšením možno konstatovat, jak stále roste počet těch, kteří vyhledávají sociologické vzdělání nejen k vůli sociologii samotné, nýbrž jednak z potřeb své speciální vědy, již pěstují, jednak z potřeb praktického života. Neboť na jedné straně, čím hlouběji kdo studuje jev hospodářský, právní, náboženský, estetický, mravní, výchovný, tím jasněji poznává, že nelze plně porozumět jeho povaze bez pochopení sociologické stránky těchto problémů. Proto vidíme, jak právem teoretikové národohospodářští, právní, teoretikové umění, náboženství, mravnosti, výchovy hledají orientaci sociologickou. Na druhé straně praktikové, ať už je to praktický politik, pedagog, estetik, etik, čím dál tím více si uvědomují, že zdar jejich praxe závisí též na tom, zda příslušná jejich činnost se opírá o technickou teorii vybudovanou na podkladě těch kterých čistých věd, mezi nimi i sociologie, a to jak určité konkrétní nauky sociologické (sociologie práva, umění, mravnosti atd.), tak sociologie obecné. Kdo chce (a v demokracii kdo by nechtěl či neměl?) sociálně žít a sociálně být činný, potřebuje nezbytné osvětlení sociologické. Poznalo se, že to je spolehlivá cesta k vyplnění sociálních předsudků a pověr, k umírnění sociálních vášní („more light and less heat“), k předcházení i nápravě sociálních nedostatků, nesnází a chorob. A jestliže v mladé generaci se tak rozšířil zájem o sociologii, tedy důvodem k tomu bylo jistě i toto poznání.

Když jsem zkoumal u svých posluchačů příčiny jejich zájmu o sociologii, dospěl jsem k těmto závěrům: Mladý člověk začíná ve svém mládí několik typických forem hladu. Je to především přirozený hlad fyziologický. K němu se záhy druží hlad psychologický, zvidavostní. Ze střední školy přichází na vysokou školu s dvojí syn-

tetickou touhou, s dvojím syntetickým hladem: Střední škola mu dala nahlédnout do různých vědních oborů, ochutnat z různých studnic poznání. Vysoká škola má jeho poznání v tom směru a oboru, který mu nejvíce zachutnal, prohloubit a doplnit. A nejen to, neběží jen o specializaci. Mladý duch má i touhu totalizační. Vše, co dosud poznal v různých vědách, chce nějak uspořádat, zorganizovat, vztáhnout pod vyšší jednotící hledisko. To je filosofický hlad, jež může uspokojit filosofie. Ale je tu ještě jiná touha. Vysoká škola připravuje mladého člověka i pro určitou funkci sociální. A mladý člověk touží po tom, aby svou vlastní funkci neviděl prohibít jen v nějakém vzduchoprázdném prostoru, nýbrž aby mu bylo jasno, jak se zařazuje a organicky zapadá do složité soustavy ostatních společenských funkcí. To je touha sociálně totalizační. Mladý člověk nechce vidět jen na své profesionální kolečko, nýbrž touží znát, jak jeho kolečko zapadá do druhého, a to zase do dalšího, a jak všechna dohromady tvoří složitý a obdivuhodný společenský organismus. Nechce být úzce uzavřen ve své funkci, chce mít přehled po celku a po souvislosti všech funkcí. To je krásná a zdravá touha, jež by v mladém člověku měla být živena a posilována. Může jí učinit zadost poznání sociologické, jež dává poučení o organizaci a složkách společenského života, jejich vzájemné nástrojnosti a souvztažnosti. Co ví dnes právník o medicíně, inženýr o filosofii atd.? Neběží o to, aby každý z nich byl odborně poučen o detailech ostatních oborů. Ale běží o to všeobecné, v čem všechny ty obory se sbíhají a čím tvoří rozsáhlé a souvislé společenské tkanivo. Takové poučení dovede pak uchránit od slepého profesionálního aristokratismu, tvrdého stavovského egoismu a naivní stavovské pýchy. Uchová před fanatickou a exkluzivní vírou ve vlastní částečný program. Neboť ze stanoviska celku každá funkce je jen funkcí částečnou. Ti, kdo vycházejí z vysokých škol, to jsou budoucí vůdcové národa v různých sférách jeho života, a právě to vůdcovství znamená vedle jiného především jasné myšlení, jasné a přesné pojmy o složitých sociálních souvislostech, o vzájemných lidských vztazích. Každý vysokoškolský člověk má z vysoké školy vycházet dobře vyzbrojen nejen ke své částečné funkci profesionální, ale i ke své funkci vůdcovské, šíře sociální.

Touto funkcí je funkce scelovací. President Wilson jednou ve své řeči k universitním studentům dobře označil za první povinnost universitních lidí: scelovat různé elementy národa. Universita je pro ty, kdo rozumějí sociálním souvislostem, ale nejen rozumějí, nýbrž je i organizují a bdí, aby se toto jemné a citlivé pletivo nezpřetrhalo, a kde se poruší, tam zase vším úsilím pracují, aby se svazky mezi skupinami znovu navázaly. Neboť oni vidí celou společnost shora, z vyššího, objektivnějšího hlediska, v celém jejím rozsahu a se všemi jejími částečnými důležitostmi.

A nejen specialisté jiných věd, nejen mládež, ale i veřejné mínění bylo zasaženo vzrůstajícím zájmem o sociologii. Jestliže tisk je tvořitelem veřejného mínění, ale na druhé straně i jeho výrazem, jeho mluvčím, tedy můžeme konstatovat, jak v posledních letech deníky i odborné časopisy otvírají své sloupce článkům i diskusím o různých otázkách z oblasti jak sociologie abstraktní a konkrétní, tak i z oblasti sociální praxe. Jistě je to důkaz, že teoretické i praktické problémy sociologické se začínají těšit obecnému zájmu. Z odborných revuí bychom uvedli alespoň Českou mysl, Naši dobu, Sociální revui, dřívější revui Parlament, dřívější Rozhledy, Moderní stát, Průdy aj.

Tento rostoucí teoretický i praktický zájem o sociologii nemohl zůstat bez odezvy ze strany úředních kruhů. Jestliže před válkou sociologie existovala na universitách jen ve svazku s filosofií — Masaryk měl na pražské universitě stolicí filosofie se zvláštním zřetelem k sociologii —, tedy dnes máme na všech universitách samostatné stolice sociologie (v Praze prof. dr. J. Král, v Brně prof. dr. A. Bláha, prof. dr. E. Chalupný, v Bratislavě prof. dr. A. Štefánek, v Olomouci doc. dr. M. Trapl). Mimoto se přednáší sociologie na Vysoké škole zemědělské v Brně (prof. dr. T. Čep), na Vysoké škole politické a sociální v Praze, na Vysoké škole sociální v Brně, na Vysoké škole obchodní v Praze, na Vysoké škole technické v Praze i v Brně, na pedagogických fakultách v Praze i v Brně, na Husově evangelické fakultě bohoslovce v Praze, na Vysoké škole vojenské v Praze, na teologické fakultě v Olomouci (prof. dr. B. Vašek).

Rozvoj sociologických studií a poznání o jejich potřebnosti pro sociální praxi musel vést i ke snahám, aby se sociologii do-

stalo náležitěho místa i v osnovách středních škol (Storch, Chalupný, Uhlíř, Foustka, Trapl aj.), jakož i k požadavku systematické organizace sociologické práce. Tak došlo r. 1920 k založení Sociálního ústavu Československé republiky, jenž měl sloužit nejen cílům vědeckým, ale i propagačním. Byl zároveň poradním orgánem ministerstva sociální péče, organizoval Sociální muzeum se sekci demografickou, se sekci výzkumné práce o životě dělníkově a se sekci zkoumající stav i rozvoj sociální péče dělnické, jak je uskutečňována jednotlivými veřejnými orgány, zvláště státem. Jeho orgánem byla Sociální revue. R. 1921 byla založena Masarykova akademie práce, jež je jakýmsi doplňkem České akademie věd a umění a Institutu národohospodářského. Věnuje se nejen aplikaci vědeckého poznání na technickou produkci a na organizaci technické práce a vůbec všech pracovních procesů, nýbrž i otázce racionálního využití všeho přírodního bohatství našeho státu. Má šest sekcí, z nichž šestá je sekce sociální a národohospodářská. Koncem roku 1924 byla založena Československá akademie zemědělská, jejíž jedna sekce, sekce pro sociologii venkova, se věnuje systematickému zkoumání sociálního stavu venkova, jakož i snahám o povznesení technického, hygienického, duchovního a mravního slohu venkovského života. Roku 1925 byl založen Masarykův lidovýchovný ústav, v němž bylo zkoncentrováno úsilí všech osvětových korporací a který si postavil za úkol systematickou organizaci osvětové práce, vědecké zkoumání lidu a všech podmínek lidovýchovné činnosti.

A konečně, téhož roku 1925 došlo po delších přípravách k založení Masarykovy sociologické společnosti (Foustka, Chalupný, Bláha, Král), která měla kolem sebe seskupit sociologické pracovníky a racionálně zorganizovat sociální bádání. Kdežto vyjmenované instituce byly zaměřeny především k cílům praktickým, technickým, sociálně politickým a ekonomickým, jakož i výchovným, MSS sleduje cíle ryze teoretické. Přikročila též k vydávání sociologické knihovny, v níž byla řada významných sociologických spisů od autorů zahraničních i domácích. Nutným závěrem těchto organizačních snah bylo založení Sociologické revue (Bláha, J. L. Fischer, Chalupný), orgánu nejprve sociologického semináře Masarykovy university, potom Masarykovy sociologické společnosti, po

němž pak následovalo založení revue Sociální problémy (Král s kruhem spolupracovníků).

Školy a metody

Když jsem takto načrtl zběžnými rysy povrchový obraz situace v české sociologické práci, zdá se mi vhodným shrnout to přeznanité snažení pod několik noetických a metodologických hledisek, abych pak pojednal poněkud podrobněji o představitelích jednotlivých škol.

Co charakterizuje většinu zástupců současné české sociologie, je okolnost, že východiskem jejich myšlení nejsou předpoklady převzaté z jiných věd (např. z mechaniky, antropologie, biologie, psychologie), nýbrž určité noetické orientace, že totiž především usilují oprostit se od každého apriorismu a v důsledcích toho i od všeho sociologického zjednodušování, jež záleží v tom, že jevy složitější (sociální) se vysvětlují jevy jednoduššími (mechanickými, organickými, individuálně psychickými). To je stanovisko Masarykovo, jenž vždy zdůrazňoval, že první problém každého vědeckého pracovníka je problém noetický. Proto vidíme, že většina českých sociologů se hlásí k tzv. kritickému realismu, totiž k onomu sociologickému směru, který vychází z toho základního stanoviska, že o povaze sociálního skutečna nic předem nevíme, a že nezbytnou podmínkou pro jeho přesné poznání je trpělivě a soustavně pozorování a objektivní kritická analýza. Tímto způsobem se dospěje k poznání, že společenské dění je výslednicí dvou stejně významných faktorů, subjektivního a objektivního, že charakter společenského dění je závislý jednak na individuálních psychičnostech, jež vstupují do sociálního procesu, jednak na objektivní sociální situaci. Neběží tu tedy ani jen o individualismus (psychologismus), ani jen o kolektivismus (sociologismus), nýbrž když mluvíme o individuu a společnosti, jsou tu jen dva různé pohledy na totéž skutečno. Tedy vzájemná nástrojnost individua a kolektivu. I jedinec i množství, i genius i masa, i vůdce i lid. Dějiny jsou výslednicí spolupráce obou těchto faktorů. To bylo noeticko-sociologické stanovisko Masarykovo, to je i noetická orientace všech těch, kteří vyšli z jeho školy. Tak u Břetislava Foustky, který svou poválečnou činnost věnoval hlavně problémům

národního a sociálního ozdravení, dále u E. Chalupného v dlouhé řadě jeho spisů, jež jsou věnovány obecné sociologii i jednotlivým speciálním oblastem sociálního dění (sociologie práce, mravnosti, národnosti, státu, politického stranictví, psychologie advokáta, práce z oboru literární historie a kritiky, přičemž jsou aplikována hlediska a metody sociologie, estetiky atd.), u E. Beneše, který svou teoreticko-sociologickou práci věnoval téměř výhradně vybudování vědeckých základů politické teorie a praxe, u J. Krále (práce z oboru dějin sociologie, obecné sociologie a sociologie výchovy), u I. A. Bláhy (práce na poli filosofie a sociologie mravnosti, sociologie venkova a města, národa, sociologie dělníka, sedláka, intelligence, dětství a sociologie výchovy), u A. Štefánka (práce z oboru sociologie národa, sociologie venkova, sociografie a obecné sociologie), u T. Čepa (sociologie venkova, sociologie hospodářského dění). K témuž noetickému hledisku se hlásí i mladší sociologové, Galla, Machotka, Ullrich aj. Na umírněnějším křídle kritického realismu stojí teoretik socialismu F. Modráček se svými spisy, které se týkají hlavně obecné sociologie, socialismu a problému práce.

I jiné školy nalezly u nás ovšem své stoupence. Tak škola durkheimovského sociologického objektivismu v A. Uhlířovi (práce z oboru obecné sociologie, sociologie mravnosti, státu a sociologie výchovy). Umírněnějším zástupcem tohoto směru s giddingsovským zabarvením byl L. Kunte (problém náboženství, socialismu a národa, problém socializace).

Zástupcem sociologického subjektivismu (psychologismu) byl, kdybychom nechtěli jít až ke G. A. Lindnerovi a E. Makovičkovi, český národohospodář J. Fořt (práce z obecné sociologie a sociologie hospodářství), dále kriminolog A. Klosse; na rozhraní mezi sociologickým psychologismem a kritickým realismem stojí svými názory o sociálních jevech F. Krejčí a J. L. Fischer (práce týkající se analýzy a budoucnosti evropské kultury, sociologického racionalismu, a věnované problémům politické sociologie, zvláště demokracie).

Také organicistická škola našla u nás svého vyznavače, J. Duška; rovněž škola mechanistická — Ivana Žmavce.

Subjektivně filosofující metodu obhajovali v sociologii svým požadavkem tzv. bi-

lanční sociologie E. Rádl a V. K. Škrach, ač hlavní představitelé české sociologie a s nimi i celá mladá sociologická generace stojí na stanovisku, že sociologie, má-li být vědou, musí být přísně objektivní a nehodnotící. O této otázce se u nás rozpředla živá diskuse.

Konečně musí být učiněna zmínka, že katolická sociologie, opírající se nikoli o přísně vědecké základy, nýbrž o určitou směr dvou noetik (vědecké a teologické) a dvou metod (kritické a dogmatické), našla v naší sociologické literatuře své zástupce, Fr. Reyly (práce věnované obecné sociologii křesťanské a sociologii politického dění) a B. Vaška (práce z oboru obecné sociologie křesťanství, sociologie rodiny a sociologie mravnosti).

V nejnovější době se jeví tendence orientovat sociologii z hledisek socialistických (ekonomického a dialektického materialismu), tedy zase objektivisticky, zdůrazňováním jednoho z objektivních činitelů, faktoru hospodářského.

Резюме

И. А. Блага: Чешская социология: Общия социальная и культурная обстановка

Возникновение чешской науки и философии во второй половине 19-го века свидетельствовало о зрелости чешского народа, так как эти стороны созревают обыкновенно в народе наиболее поздно. Хотя Гегел и Герbart имели своих чешских сторонников, ни гегелевский идеализм, ни герbartовский эмпиризм, который не избавился от метафизики, не могли соответствовать практическим требованиям чешской национальной жизни. Несмотря на это наша первая социологическая или вернее социально-психологическая система Г. А. Линднера (*Ideen zur Psychologie der Gesellschaft als Grundlage der Soziologie*, 1871) основана на герbartовской психологии и использует мысли его ученика Лазаруса. Эта система однако еще слишком умозрительна. Создание социологии как науки является заслугой Т. Г. Масарика (1850—1937), который у нас был представителем позитивистической и более реалистической западной социологии (Конт, Спенсер и др.).

Перед первой мировой войной был подход к социологии не только теоретический. От социологии ожидали и практические результаты, а именно в области политики, эвгеники и этики. Эти ожидания усилились после этой войны, когда в самостоятельном государстве было необходимо решать национальный вопрос и снова организовывать социальную жизнь в новых условиях. Было нужно пересмотреть чешский вопрос и включить его в европейскую и мировую проблематику. Т. Г. Масарик это осуществил уже перед войной в произведении *Чешский вопрос*

(1895) и после войны в труде *Новая Европа* (1920). Внутри государства было нужно создать социальное сосуществование в новых условиях национальных, экономических, политических, социальных, культурных и нравственных. Этим новым требованием соответствовали своим именами и точными научными понятиями труды общей социологии (Масарик, Хадунный, Крал, Блага, Стефанек, П. Л. Фишер и др.). Старые понятия было нужно наполнить новым содержанием. А так при большой заинтересованности общественности кристаллизуются такие понятия как патриотизм, прогрессивность, демократия, государственность, демократическое управление, национальное сознание. Особенно оживленные споры по вопросам национального сознания возникали в науке и в массовой культурной печати (аногеем был труд Э. Хадунного *Национальный Чехословацкий характер* 1932) а также по вопросам демократического управления. Блага суммирует эти вопросы следующим образом: Вождь должен понимать закономерности жизни народа а на основании этих закономерностей стремиться к более совершенному грядущему, к определенному социальному и нравственному идеалу. Историю создают люди и дело состоит в том, чтобы она создавалась не инстинктивным путем а рациональными и нравственными свойствами человека, которые являются вечным. Проблема вождя состоит в том, чтобы он умет научно анализировать настоящее посредством творческой фантазии, контролируемой критическим умом, предугадывать грядущее, вос-наменять в людях и вечные свойства, чтобы они таким образом создавали историю устремленную к социальному и нравственному идеалу.

Социологические исследования были произведены в области отдельных факторов жизни нации: вопрос роста населения, семья, молодежь, рабочий класс, крестьянство, народ, интеллигенция, социальные классы, проблематика экономической жизни, кооперативное движение, безработица, проблема социализации, труда, социализма, политики, политических партий, внешней политики, демократии, войны и мира, революции, государства, техники, законности, религии, искусства, воспитания, печати, социальной патологии (в особенности преступности). Значительное внимание было посвящено социологическим основам общественного труда. Одновременно изучались произведения отдельных чешских социологов и пропагандировалась наша социология за рубежом.

Социологии возбудила заинтересованность ученых социальных наук (теоретиков национальной экономики, юриспруденции, искусства, религии, этики, педагогики, политики), а также практических политиков, педагогов, искусствоведов, философов, студентов высших учебных заведений, которые стремились включиться в общественную жизнь. Знакомство с социологией помогло им избежать профессиональный эгоизм и сословную наивную гордость и подготовила их для роли ведущих личностей общества. Печать была полна статей и дискуссий по разным вопросам абстрактной

и конкретной социологии а также социальной практики. Растущая заинтересованность в вопросах социологии проявилась в том, что в высших учебных заведениях начали преподавать социологию, в научных институтах возникли социологические отделения, возникла тенденция обучать социологию и в средних учебных заведениях. Было основано социологическое общество имени Масарика, которое занималось теоретическими вопросами и издавало социологическую литературу. Вышел в свет и журнал Социологический обзор (в 1930 г.), а в 1931 г. Социальные проблемы.

С точки зрения познания и методологии принадлежало большинство чешских социологов к критическому реализму, т. е. к направлению, которое исходит из основного положения, что о социальной действительности мы априори ничего не знаем и что условием познания является терпеливое и систематическое наблюдение и объективный критический анализ. Таким образом можно установить, что характер общественной деятельности и жизни зависит и от индивидуальных психических свойств человека и от объективного социального положения. Только изредка встречаются у нас представители остальных направлений: Юргеймовского социологического объективизма, социологического субъективизма, органистической и энергетической школ, социологии защищающей субъективный философский метод и социологии христианства. С 1945 г. проявляются тенденции ориентировать социологию в сторону марксизма.

Summary

I. Arnošt Bláha (1879—1960): Czech Sociology

The birth of Czech science and philosophy in the 19th century was the sign of the spiritual maturity of the nation, the sign of the nation's need rationally to organize its forces and to socialize them. Being too distant from real life, neither Hegel's nor Herbart's philosophical systems could satisfy the practical needs of the Czech national life, although they had Czech adherents. Even the first psychologically oriented Czech sociology is based on Herbart's psychology and on the ideas of his pupil Lazarus. It is G. A. Lindner's *Ideen zur Psychologie der Gesellschaft als Grundlage der Sozialwissenschaft* (1871). It is still rather speculative.

The establishment of sociology as a scientific discipline is due to T. G. Masaryk (1850—1937) who introduced the positivist and more realistic western sociology (A. Comte, H. Spencer) into our country. Before World War I the interest in sociology was not theoretical only, but also practical, since practical, political, eugenic and eutenic, and even ethical consequences were expected from sociological knowledge. After that war, when the nation began to organize the social life of its own, the concern for sociological knowledge as a basis for this practical organization grew deeper. The need of giving the Czech problem an adequate estimate both from the national and the international points of view was met by T. G. Masaryk's work

Česká otázka (*The Czech Question*, 1895) before World War I, and by his *Nová Evropa* (*The New Europe*, 1920), after the war. The necessity of bringing about a new social consensus in the new circumstances of national and social life gave rise to works of general sociology (by Masaryk, Chalupný, Bláha, Král, Štefánek, J. L. Fischer, etc.) which helped a new orientation in the sense of clear and exact scientific concepts. Moreover, old concepts of patriotism, success, democracy, statesmanship, leadership and nationality were criticized and filled with new contents.

The whole scope of problems arising in the nation's life was turned into the subject-matter of sociological research and analysis: demographic problems, the family, social classes, the worker, the farmer, the folk, the intelligentsia; national economy, work, unemployment, co-operative movement, socialization, socialism; politics, political parties, democracy, the State, international politics, peace, war; technique, law, morality, language, art, religion, education, journalism; regionalism; social pathology, especially criminality.

The social and political situation of the nation caused the fact that the deepest concern was felt for the problem of nationality and democratic leadership. Both in its subjective and objective aspects, nationality became the subject of a lively national discussion which was brought to its peak in Chalupný's *Národní filosofie československá* (*Czechoslovak National Philosophy*, 1932). Similarly, democratic leadership was both scientifically analysed and broadly discussed in the press. Bláha sums up the problem in this way: History is made by human beings and it should be made not by what is animal and instinctive, but by what is rational and ethical, by what is eternal in them. The leader's problem is scientific, artistic, ethical and philosophical. His task is to analyse

scientifically the present reality with the help of his creative phantasy steadily controlled by critical reason, to anticipate the next stage of development and to set into motion what is eternal in human beings, so that, with his help, they may produce history in the sense of a social and ethical ideal.

The interest in concrete sociological disciplines as well as in general sociology spread among various social scientists, politicians, pedagogues and in other practical professions. University students looked for sociological information that might help them understand the functions of their future professions as parts of the system of all social functions. Such information protects from professional pride and egoism and makes the intellectuals a totalizing element of the whole social life. Even press opened its columns to sociological themes, both theoretical and practical.

The growing interest in sociology brought about its institutional extension (sociological departments at universities and other schools at the university level; special institutes for sociological research; sociological journals; a sociological association).

Almost all representatives of Czech sociology belonged to the so-called critical realism, i. e. the sociological trend the epistemological notion of which is that nothing is known in advance about social reality; its knowledge can be attained through patient and systematic observation and objective critical analysis. Such an approach leads to the conclusion that social events are the result of two equally important factors, subjective and objective; that their character depends on individual mentalities entering the social process as well as on the objective social situation. Adherents of other trends in sociology are only sporadic. Since 1945 a growing tendency to found sociology on Marxist theory is manifest.

(Written for the symposium on Slav sociology in 1948)